

Hátránykompenzáció és mentális egészség: segítő szakemberek az iskolában és a helyi közösségekben

NAGY ALEXA¹ – SZŐÖR-FÜLÖP LUCA²

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány egy nagyobb kutatás keretében készült, melynek célja az volt, hogy a leszakadó térségekben lévő falusi kisiskolákat és azok környezetét részletesen megismerje és fejlesztési javaslatokat fogalmazzon meg. Ebben az írásban összesítjük azokat a nemzetközi és hazai szakirodalmakat, amelyek a kistélepléseken dolgozó segítő szakemberek munkáját, módszereit, az ott élő hátrányos helyzetű gyermekeket és fiatalokat célzó programokat mutatják be, különös tekintettel a mentális egészségre és az iskolai felzárkóztatásra. A vizsgált célcsoport a legsérülékenyebbek közé tartozik a társadalomban, hiszen már elég korán komplex problémákkal kell szembesülniük. Ezt ismerve két nagy részre osztottuk a vizsgálatot. Az első részben a közösségi együttműködés erejét hangsúlyozzuk az iskolában és azon kívül, hazai és külföldi gyakorlatokat bemutatva. A második részben egy, a célcsoportot erősen érintő konkrét problémát, az alkoholizmus és szerhasználat jelenségét mutatjuk be, annak a gyermekek életére és mentális egészségére gyakorolt hatását. A tanulmány fő tanulsága, hogy ha javítani szeretnénk életkörülményeiken, iskolai teljesítményükön és mentális egészségükön, összetett, több szakma együttműködését igénylő és minél korábbi beavatkozásra van szükség.

KULCSSZAVAK: *gyermekek, fiatalok, mentális egészség, felzárkóztatás, szegénység, szakmai együttműködés*

ABSTRACT

Help professionals in schools and in local communities, with a particular focus on mental health

This study was conducted as part of a larger research project aimed at gaining a detailed understanding of rural elementary schools in disadvantaged areas and their environment to formulate recommendations for their development. This paper summarizes international and Hungarian literature that presents the work and methods of professionals working in small settlements, as well as programs targeting disadvantaged children and young people living

¹ Nagy Alexa, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola. Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; nagy.alex@arts.unideb.hu

² Szőör-Fülöp Luca, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola. Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; Junior elemző, HÉTFA Kutatóintézet és Elemző Központ; szoor-fulop.luca@arts.unideb.hu

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

there, with a particular focus on mental health and school inclusion. The target group belongs to the most vulnerable in society, as they have to face complex problems at a very early age. With this in mind, we have divided the study into two main sections. In the first part, we emphasize the power of community cooperation in and outside of school, presenting practices on both national and international level. In the second section, we present a specific problem that strongly affects the target group, namely alcoholism and substance abuse, and its impact on children's lives and mental health. The main conclusion of the study is that if we want to improve their living conditions, school performance, and mental health, we need complex, multi-professional cooperation and intervention as early as possible.

KEYWORDS: children, youth, mental health, inclusion, poverty, professional cooperation

Bevezetés

A tanulmányunk elsősorban szakirodalmi szintézis, melynek célja olyan releváns kutatási eredmények összefoglalása, ütköztetése, amelyek a kistelepüléseken dolgozó segítő szakemberek munkáját és módszereit célozzák. Külön hangsúlyt kap a felzárkóztatás, a hátránykompenzáció és ezáltal az iskola, mint ezek színtere, központi eleme. Fókuszba kerül a mentális egészség témaköre is, amellyel célunk a tudományos diskurzust bővíteni hazánkban. A vizsgált célcsoport az egyik legsebezhetőbb korosztály, a korai élményeik erősen befolyásolják későbbi életük alakulását. Számos tanulmány vizsgálja helyzetüket, valamint a számukra elérhető szolgáltatások körét. Gyakori témák a hátránykompenzáció, a fejlesztés és helyzetük javítása, de a mentális egészség témaköre ritkán kerül elő, mint javítandó terület. Tanulmányunkban tehát ennek külön figyelmet szentelünk. Csoportspecifikusan bemutatjuk a mentális egészség problémakörét, azokat a tényezőket, amelyek hatással vannak rá - különös tekintettel az alkohol és droghasználatra. Amellett érvelünk, hogy igenis fontosak a mentális egészség javítását célzó szolgáltatások és beavatkozások.

A tanulmány azokat a segítő szakembereket járja körül, akik a kistelepülések életében aktívan részt vesznek és akik munkájuk során az iskolába, annak működésébe valamilyen módon be vannak ágyazva. Olyan szakemberekről, intézményi együttműködésekről vagy épp segítő célú támogató projektekről van szó, amelyek mind a hátrányos helyzetű diákokat és családjaikat hivatottak segíteni. Annak érdekében, hogy minél szélesebb körű ismereteket nyerjünk a témában, nemzetközi és magyar szakirodalmak szisztematikus gyűjtésére került sor.

Módszertan

A szisztematikus szakirodalom gyűjtés során először a SCIMAGO felületén kerestünk olyan folyóiratokra, amelyek a témában relevánsak lehetnek. Ezt a következő kulcsszavakkal tettük: rural, social work, social policy. Fontos volt a kulcsszavak kiválasztásánál, hogy köze legyen a rurális terekhez és a szociális segítséghez, a szociál-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

lis intézkedésekhez. Ezek alapján nyolc folyóiratot választottunk ki, majd azokban a következő kulcsszavakkal folytattuk a keresést: *rural school and local institutions, rural schools and social work, social work in rural schools, rural schools and social institutions, school social work, child protection in villages, disadvantaged children*. A talált cikkeket az absztrakt elolvasása után vagy elvetettük vagy beválogattuk a szakirodalmi feldolgozásra ítélt tanulmányok közé. Így - absztrakt alapján - összesen 21 cikket választottunk ki, minden esetben 2002 és 2023 között publikált cikkekről van szó.

A keresést megismételtük a Google Scholar felületen is, fókuszálva azokra a tanulmányokra, amelyek relevánsak lehetnek a kutatás szempontjából. A keresést a következő kulcsszavak segítségével végeztük: *Disadvantaged Youth, Mental Health Challenges, Early Intervention Programs, School-based Support Systems, Multidisciplinary Collaboration, Vulnerable Populations, Social Support Services, Risk Factors for Adolescent Addiction*. A kulcsszavak kiválasztásánál elsődleges szempont volt, hogy kapcsolatban álljanak a hátrányos helyzetű fiatalok mentális egészségével, a korai beavatkozási programokkal és az iskolai alapú támogatási rendszerekkel.

A magyar nyelvű szakirodalmak esetében a fő keresési felület a Google Scholar volt, ahol a következő kulcsszavakkal végeztük a keresést: *szociális munka a falusi iskolákban, szociális segítség vidéken, szociális ellátás vidéken, falusi iskolák és szociális intézmények, intézményi együttműködés vidéki falvakban*.

A találatok előszűrését az absztraktok alapján végeztük el, amely során azokat a tanulmányokat választottuk ki, amelyek módszertanilag és tartalmilag illeszkednek a kutatás céljaihoz. Az absztraktok elemzését követően azok a publikációk kerültek beválogatásra, amelyek részletesen tárgyalják a hátrányos helyzetű fiatalok mentális egészségét érintő kihívásokat, az iskolai alapú intervenciók programok működését, valamint a társadalmi támogatási szolgáltatások és a multidiszciplináris együttműködések hatékonyságát.

Jelen tanulmányban a talált szakirodalmak közül a legrelevánsabbak kerültek feldolgozásra. Célunk, hogy részletesen bemutassuk néhány program és kutatás bővebb módszertanát, működési módját és elemzési kereteit, mely eredmények jó alapot és hasznos információt biztosíthatnak akár egy pilot program kidolgozásához.

Ökológiai rendszerszemléletű megközelítés – a közösségi együttműködés ereje

A következőkben több olyan tanulmányt is bemutatunk, amely az ökológiai rendszerszemléleten alapul. Az első feldolgozott tanulmány (2009) az Amerikai Egyesült Államok észak-keleti régiójában történt kutatás részleteit írja le és a szülői bevonódást vizsgálja a gyermek iskolai életébe. A gyermekek eredményes fejlődése, iskolai előmenetele szempontjából ugyanis több rendszer együttműködésére van szükség,

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

amelybe beletartozik nem csak az iskola, hanem a szülők is. A cikk ezen a szemüvegen keresztül elemzi a gyermek és család csoportokat (továbbiakban: GYCS). Ezek olyan személyekből állnak, akik a családdal közösen kerülnek kiválasztásra és akiknek célja egyrészt olyan célok kialakítása, amelyek megegyeznek a gyermek és a szülők szükségletével, másrészt, hogy a szolgáltatásnyújtáshoz és a bevonódás tervezéséhez támogatást adjon. Kulcsszereplők ezek működtetésében és bevezetésében a szociális munkások. A koncepció az 1990-es években nyert teret Amerikában annak érdekében, hogy hatékonyabban garantálják a biztonságát és a mentális egészségét azoknak a gyermekeknek és családoknak, akik a gyermekjóléti rendszerhez kapcsolódnak (Taliaferro et al. 2009)

Fontos szereplők ezen kívül még a tanárok, akiket sok esetben egy program hatékonysága múlhat. Ahhoz, hogy bármilyen iskolai program működjön, a tanároknak megfelelő attitűddel és nézőponttal kell rendelkezniük. A cikk fő célja ezen attitűdök vizsgálata a GYCS-k kapcsán, kiegészítve az iskolai támogató személyzet és a közösség attitűdjeinek vizsgálatával.

Fontos mozzanata a cikknek, hogy a szülői bevonódást az aktív állampolgárság keretrendszerébe ágyazva vizsgálja. Ez azt jelenti, hogy az állampolgároknak megvan a képességük arra, hogy hozzájárjenek a részvételből fakadó jogokhoz és juttatásokhoz az államközösségen belül anélkül, hogy az méltánytalan felelősséggel járna. Alapja tehát az egyenlő hozzáférés a lehetőségekhez. Iskolai környezetben ez azt jelenti, hogy a szülőknek van bemeneti és döntéshozói képességük a tanárokkal és az iskolai támogató személyzettel egyetemben a gyermekük oktatásához kapcsolódóan. Ez pedig elengedhetetlen ahhoz, hogy a diák maga is rendelkezzen aktív állampolgársággal és sikeres legyen az iskolában.

A szülői bevonódásnak több akadály is lehet. Ilyen az összeegyeztethetlenség kérdése, amikor a mindennapok teendői és kötelezettségei nem biztosítanak teret erre. Függhet még attól is, hogy a szülők milyen bánásmódot kapnak az iskolában, vagy hogy nekik milyen korábbi iskolai élményeik vannak.

A kutatás során az iskolaigazgató, az igazgatóhelyettes és a kutatók meghatározták azokat a személyeket, akik iskolai vagy külső szereplői a közösségnek és részt vehetnének a GYCS-ben. Végül 20 egyén vett részt egy két napos GYCS képzésen, akik közül 11-en kerültek be a mintába, mint interjú alanyok. Velük félig strukturált interjút készítettek. Voltak közöttük tanárok, nővérek, szociális munkások és a közösség egyéb tagjai. A kutatás egy észak-karolinai túlnyomórészt vidéki megyében történt, ahol nagyjából 50 ezer fő él, amelynek nagy része afrikai-amerikai, valamint a megye mediánjövedelme az országos átlag alatt van és a családok negyede szegénységben él. Ezen kívül alacsony képzettségi szint és kevés munkalehetőség jellemzi a kutatási terepet. Tehát egy eléggé sebezhető közösségről van szó.

Az eredmények alapján a megkérdezettek szerint a szülői bevonódás olyan tevékenységeket jelent, amelyek az iskola területén történnek, mint például a Szülő-Tanár Egyesületben való tagság, vagy sportcsapatok edzése és adománygyűjtés. Tehát

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

nem csak, mint a gyermekek iskolai előmenetelének támogatásaként jelenik meg, hanem egy sokkal tágabb értelmezésként.

Az összes résztvevő közvetlen kapcsolatot látott a szülői bevonódás és az iskolai teljesítmény között. Az iskolai személyzet mind az alulteljesítés, mind a jól teljesítés felelősségét a szülőre rakta. Emellett viszont az együttérzésüket is kifejezték a szülők felé, ami azt jelenti, hogy tisztában voltak azzal, hogy az idő és a pénz a két legnagyobb probléma a szülők körében.

A cikk javaslata szerint biztosítani kellene a szülőknek a bevonódás lehetőségét akadályoztatás nélkül. Ezen kívül az iskoláknak több figyelmet kellene fordítaniuk az igazságos információ áramláshoz, és előítéletek, sztereotípiák nélkül kellene megközelíteni a családokat. Ezen kívül viszont fontos lenne az is, hogy a szülők magabiztosak legyenek, ne érezzék magukat feszélyezve az iskolában és valóban fel tudjanak lépni a gyermekük érdekében, érvényesíteni tudják jogait (Taliaferro et al. 2009).

Egy másik cikk szintén a közösségek oldaláról közelít, ugyanis a központi kezdeményezésű közösségi programokat vizsgálja hátrányos helyzetű vidékeken. A közösségi programok alatt olyan programokat ért, amelyek földrajzi értelemben vett közösségeket céloznak, közösségi fejlesztést alkalmaznak a hátrányos helyzetű emberek megsegítésére azzal a céllal, hogy javulást érjenek el a közösség működésében javítva ezzel a gyermekek és a szüleik esélyeit. Céljuk szerint két fő beavatkozási formát vizsgálnak: az egyik célja, hogy javítsa a gyermekek és a családok jólétét a másik pedig, hogy csökkentse a fiatalkori bűnözést. A cikk az Egyesült Királyság társadalmát vizsgálja, vagyis számba veszi annak egyenlőtlenségi viszonyait, amelyet jelen cikkben nem részletezünk. A továbbiakban az elsőre fogunk csak koncentrálni, mivel az kapcsolódik szorosan a tanulmány témájához. (Jack 2005).

A közösségi programok alapja annak megértése, hogy egy hátrányos helyzetű közösségen belül több, egymáshoz kapcsolódó probléma együttes megjelenése érvényesül. A kutatás kiindulási pontját az a tény adja, mely szerint a gyermekkorban tapasztalt szegénység nagymértékben rányomja a bélyegét a gyermek későbbi érvényesülési lehetőségeire. Így, ha egy ország vezetése valóban növelni szeretné a gyermekek esélyeit és elkötelezett a fejlesztésük iránt, olyan stratégiát kell kialakítania, amely csökkenti a gyermekszegénységet és az ebből fakadó egyenlőtlenségeket. Ilyen lehet például a különböző közösségi programok létrehozása, amely a cikk megírásának idején (2005) volt porondon az Egyesült Királyságban.

A cikk kimondja, hogy habár ezeknek a programoknak, ha helyesen vannak megtervezve, ténylegesen el kellene érniük némi javulást, arra valószínűleg képtelenek, hogy erős hatást gyakoroljanak a strukturális egyenlőtlenségekre. Számba veszi ezen kívül a társadalmi tőke meghatározó szerepét is a közösségekben. A közösségi programok létrehozásakor fontos a közösségi kapcsolatok, a társadalmi tőke működésének felmérése, mert erősen meghatározhatja az adott közösség jellegét, működési mechanizmusait. Ugyanis egy olyan közösség, amelyen a kapcsolatok a reciprocitásra épülnek, az információáramlás hatékony és folytonos a segítségnyújtá-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

tás, támogatás a tagok között, pozitív hatással van a gyermekekre és a családokra. Ugyanígy, ahol ez nem működik és a kirekesztés a jellemző, az negatív következményekkel jár.

A vizsgált közösségi programok tehát olyan családokat céloznak, akik hátrányos helyzetűek, és egyrészt a szülőket hivatottak támogatni, másrészt a gyermekek fejlődését, a társadalmi inklúziót és a bántalmazástól való megóvást.

Az egyik ilyen program a Biztos Kezdet program, amely 1999-ben került bevezetésre, majd a 2001-es Gyermekalap, amely 5-13 éves korú, társadalmi kirekesztődéssel veszélyeztetett gyermekeket célozza. Fő célja, hogy az önkéntes, a közösségi és az állami szektor együttműködését erősítse annak érdekében, hogy a szülőkkal és a gyermekekkel együttműködve hozzon létre korai beavatkozással kapcsolatos szolgáltatásokat.

A programok ellenőrzése során kiderült, hogy a vártnál sokkal tovább tartott egy valóban széleskörű szolgáltatáspalette bevezetése. Ennek több oka van. Ilyen, hogy nem tudnak megfelelően képzett munkaerőt találni hozzá; szemléletváltás, a korábbi gyakorlati minták megváltoztatása kellene hozzá; az együttműködések kialakítása nehéz, valamint a kormány nem minden esetben becsüli meg jól a program szükséges volumenét. Problémát jelent még a programoknál, hogy nem minden esetben éri el a célcsoportot és több rászoruló kimarad belőle. Ezen kívül pedig szoros időskála és kevés forrás is jellemző (Jack 2005).

Egy következő tanulmány az USA-ban született és kifejezetten a hátrányos helyzetű diákokkal és hátránykompenzálásukkal foglalkozik. A cikk alapjaként az Átfogó Iskolai Reform program áll, amelyet 1998-ban vezettek be. Az volt a célja, hogy javítsák azon tanulók iskolai teljesítményét, akiket a bukás veszélye fenyeget. A tanulmány egy másik programot is említ, amely 1990-ben került bevezetésre és az volt a célja, hogy olyan fontos magas kockázattal járó viselkedésmódokat vizsgáljon, amelynek negatív következményei lehetnek egy fiatal életében. Ezt egy rendszeres kérdőíves felmérés keretein belül teszik, amely nemzeti, állami, és iskolai szinten kérdezi meg a diákokat 2 évente. Olyan viselkedési formák számítanak kockázatosnak, mint a dohányzás, egészségtelen étkezés, nem megfelelő fizikai aktivitás, alkohol és droghasználat, vagy éppen kártékony magatartás. Kimutatták ugyanis, hogy akik ilyen viselkedési mintázatokat mutatnak, nehezebben olvasnak, kevés iskolai motivációjuk van, nem elkötelezettek a tanulás iránt, alacsonyabb pontszámokat kapnak a dolgozatukban és alacsony önértékeléssel rendelkeznek. Ezek a diákok gyakran vesznek részt speciális iskolai programokban, sok esetben megbuknak, rossz döntéseket hoznak vagy le is morzsolódnak. Velük kapcsolatban fennáll a veszélye az áldozathibáztatásnak, tehát az egyén felelősségére termelődhet a hangsúly. Sok esetben pedig ezen diákok életében számos olyan környezeti és személyes tényező van, amire nincs befolyásuk és amelyek hatással vannak iskolai teljesítményükre és az életükre (Edwards et al. 2007).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

A kutatók ezért ökológiai rendszerszemléletű megközelítést alkalmaznak annak érdekében, hogy jobban megértsék ezen diákok helyzetét és nehézségeit. Központban az iskolai szociális munkások állnak, akiknek a feladata ebben a kontextusban a diákok vizsgálata változatos környezetben.

A cikk a rezilienciát emeli ki, mint egyik legfőbb olyan tulajdonság, amely segít a diákoknak abban, hogy megbirkózzanak a változásokkal és az őket érő negatív hatásokkal és végül sikert érjenek el. A reziliens gyermekek ugyanis jobb eredményeket produkálnak, magasabb önbecsülésük van, magabiztosabbak és elhiszik, hogy hálással lehetnek saját életükre.

Megemlítik, hogy néhány kutató összeállított egy 40 fejlesztési eszközből álló keretrendszert, ami a diákok sikerességét szolgálja. Ezt két csoportba osztották, 20 külső és 20 belső eszközre. Az előbbi olyan pozitív élményekből áll, amelyeket külső aktoroktól kapnak a diákok, úgy, mint az életükben szerepet betöltő egyénektől és az intézményektől. Ilyen a támogatás, az empowerment, a korlátok és elvárások, az idő konstruktív kihasználása. Ezeket a külső feltételeket a szülőknek, a tanároknak, az iskolai szociális munkásoknak és egyéb olyan aktoroknak kell kifejleszteni és biztosítani, akik a gyermek életének szereplői.

A belső eszközök arra szolgálnak, hogy pozitív döntéseket ösztönözzenek, önbi-zalmat adjanak, szenvedélyt és célt. Ide tartozik a tanulás iránti elköteleződés, a pozitív értékek, a társas kompetenciák és a pozitív identitás. Egy diák minél több ilyen eszközhöz fér hozzá, annál jobb iskolai teljesítményt, magatartást mutatnak és annál jobb kapcsolatokkal rendelkeznek. Az iskolai szociális munkások egyik feladata tehát, hogy a szülőkkel, a tanárokkal és egyéb szereplőkkel együttműködve fejlessze és növelje ezen eszközök jelenlétét. Ennek egyik módja lehet az eszköztérkép készítése, amely minden olyan eszközt feltérképez, amely az adott közösségben használható. A különböző rendszerek kollegiális együttműködése eszközgazdag iskolákhoz és közösségekhez vezet.

Ilyen iskolákban és közösségekben pedig a rendszer összes szereplője a gyermekek nézőpontjának megértésére törekszik, kifejezik a gyermekek felé a szeretetüket és megbecsülésüket és jó kommunikációt folytatnak velük. Fontos szerepe van a tanároknak is, legfőképp az esély biztosítása szempontjából.

Az utolsó, amit fontosnak tartok megemlíteni és amit a kutatók is hangsúlyoztak, hogy melyek azok az elemek, amelyeknek egy megelőző, hátránykompenzáló programban mindenképpen szerepelnie kell, milyen jellemzőkkel kell bírnia: átfogó szolgáltatások, különböző tanítási módszerek, megfelelő adagolás, elméletiség, pozitív kapcsolatok, megfelelő időzítés, legyen szociokulturálisan releváns, fontos az eredmények értékelése és a jól képzett személyzet (Edwards et al. 2007).

Egy másik tanulmány szintén a hátrányos helyzetű iskolákat és a lehetséges fejlesztési módokat vizsgálja a közösségi együttműködés szemszögéből. Ahogyan azt a cikk kiemeli, az ilyen komplex programoknak több előnye is van. Ide tartozik, hogy képessé teszik az iskolát és a közösséget arra, hogy befolyásolják a diákok iskolai

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

sikerességét és egészséges fejlődését. Ezzel együtt viszont sikerességük nagyban függ azoktól a szakemberektől és szociális munkásoktól, akik a diákokkal dolgoznak (Anderson-Butcher et al. 2010).

A cikk egy Ohióban kialakított programot mutat be és elemez. Ennek lényege, a fentiekhez hasonlóan, hogy az együttműködések helyezi előtérbe. Ebbe az együttműködési hálóbba beletartoznak az iskolák, családok, a közösségi intézmények, de üzletek és felsőoktatási intézmények is. Tehát, az iskolán kívül is megjelenik az iskolai sikeresség elősegítése. Azzal pedig, hogy ennyi szereplőt bevonnak, több szempontból meg tudják vitatni a legfőbb problémákat, akadályokat a gyermekek fejlesztésében, valamint a beavatkozás is hatékonyabbá válhat. Mikor a programot bevezették, a résztvevők képzéseken és konzultációkon vettek részt, technikai segítséget és sablonokat kaptak, amelyek a fejlődést segítették.

6 iskolában vezették be a pilot programot, amelyet Ohio vezetésének Oktatásügyi Osztálya választott ki. Kitétel volt a kiválasztásnál, hogy a bevezetés feltételei rendelkezésre álljanak. Minden pilot iskola kapott egy részletes bevezetési tervet, valamint pénzübeli forrást a végrehajtásra. 18 hónapig tartott a program megvalósítása.

Az eredményességet a következőképpen vizsgálták: az iskolai személyzettel kérdőívet töltöttek ki a program megkezdése előtt is után is. Ezen kívül a fő résztvevők végig dokumentálták a tapasztalataikat, észrevételeiket és az iskolák havonta beszámoltak a fejleményekről és az iskolák vezetői negyedévente networking eseményeken vettek részt. A kutatók telefonos interjúkat is végeztek a projekt vége után két héttel.

A vizsgálatok a következő eredményekkel zárultak. A tanárok arról számoltak be, hogy az iskolán belüli segítő szakmai együttműködések javultak, mernek segítséget kérni, és hamarabb felismerik, ha egy diák veszélyeztetve van. Ezen kívül úgy érezték, hogy több forrás áll rendelkezésre a fejlesztésekhez. Pozitívnak tartották, hogy a fejlesztés az iskola falain kívül is megjelenik és lehetőség van szakmai együttműködésre, melynek köszönhetően új programokat, szolgáltatásokat és stratégiákat vethettek be. Több finanszírozási forrást is meg tudtak jelölni a program végére. A diákokat segítő személyzet felelősségi köre, mindennapi gyakorlata is átalakult, kiszélesedett ennek következtében. Fontos megjegyezni, hogy a bevezetett innovációk iskola-specifikusak voltak.

Az iskolák kiválasztásánál szempont volt, hogy készen álljanak a program bevezetésére, tehát olyan iskolákat választottak, ahol a technikai feltételek, valami fajta közösségi együttműködés már rendelkezésre álltak. A cikk fő tanulsága, hogy a szociális munkások kulcsszereplők az ilyen és ehhez hasonló programok bevezetésében, hiszen a szakmai képzettségük miatt ők ismerik legjobban a szegénységet, az ide tartozó célcsoportot és hogy hogyan kell őket kezelni, helyzetüket enyhíteni, javítani. Nagy előnye egy ilyen programnak, hogy a közösségi együttműködés terhet vesz le a tanárok válláról (Anderson-Butcher et al. 2010).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

Az iskolákat körülvevő környezet

Egy 2023-ban megjelent cikk az izraeli szociális szolgáltatásokat vizsgálja, azon belül is szervezeti gyakorlatot. Célja, hogy a kritikai szociális munka megközelítésének alkalmazását elemezze. A kutatók az irodalmi áttekintés alapján megállapítják, hogy a kritikai megközelítés inkább a nem-kormányzati szektorban lévő szervezeteknél érvényesül.

A kutatók (Saar-Heiman et al. 2023) egy pilot programot vizsgáltak, amely Yeruhamban valósult meg, egy kis, vidéki településen, ami 10 ezer lelket számlál. Itt a szociális szolgáltatások osztályának működését és annak dolgozóit helyezték a fő fókuszba.

A kutatás módszertana egyrészt etnográfiai megfigyelésekből állt, másrészt részvételen alapuló vizsgálat volt workshopok formájában. Az első szakaszban 70 órán keresztül figyelték meg az osztály tevékenységét. A második szakaszban három egy napos workshopon vettek részt mind a dolgozók, mind 10 szolgáltatást igénybe vevő.

Összességében az igénybe vevők pozitívan nyilatkoztak az osztállyal való kapcsolatukról. Úgy érezték, hogy látják és megértik őket. A szociális munkások is különleges, egyedi helynek tartották az osztályt. Fontosnak tartották a szervezeti elköteleződést és törekvés arra, hogy szoros kapcsolatot alakítsanak ki a szolgáltatást igénybe vevőkkel és kiálljanak mellettük.

A munkavégzés során kialakult a kritikai tanulás kultúrája, amelyet egyrészt úgy értek el, hogy minden nap reflektáltak a gyakorlatra, másrészt pedig szegénység-tudatos képzésben és szupervízióban vettek részt.

A gyakorlatuk közé tartozott még, hogy együttműködési munkacsoportokat alakítottak ki, amely több aktorból állt. Másik fontos elem, hogy a munkájuk során a szolgáltatást igénybe vevőkre is partnerként tekintettek és sok esetben bevonták őket a munkafolyamatokba. Ez azt is jelentette, hogy ha egy igénybe vevőnek valamilyen újító ötlete vagy javaslata volt, akkor segítettek neki a végrehajtásban.

Az osztályon dolgozók a fentiekén kívül szakmai fórumokat is kialakítottak különböző szolgáltatást adó szervezetekkel, mint például iskolákkal, óvodákkal. Szoros együttműködés volt ez, kétheti konzultációval. A kritikai reflexiót és a szegénység-tudatos látásmódot a szakmai együttműködésekben is igyekeztek hangsúlyozni.

A kutatók öt olyan működési mechanizmust azonosítottak, amelyek kifejezetten a szegénységet és annak hatásait hivatottak kezelni. Az első ilyen az anyagi támogatás, ami magába foglalja az olyan tevékenységeket is, ahol a rászorulóknak kedvezményesen juthatnak bizonyos eszközökhöz javakhoz. A második olyan innovatív szolgáltatások létrehozása, amelynek alapja a mély, átfogó tudás a szegénységről és annak hatásairól a hatékonyabb szolgáltatás érdekében. A harmadik a közösségi események szervezése az egész közösség számára. Ennek lényege az inklúzióban és a stigma, a szégyenérzet leküzdésében van. A negyedik szervezeti gyakorlat arról

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

szól, hogy a szolgáltatásnyújtás során nem kivételeznek, az nincs feltételekhez kötve, tehát a rászorulóknak nem kell meggyőzni a szolgáltatást nyújtókat arról, hogy valóban szüksége van-e az adott szolgáltatásra. Az utolsó gyakorlat pedig a “nyitott ajtó politika” (Saar-Heiman et al. 2023: 516)³. Ez annyit tesz, hogy az igénybe vevők számára hangsúlyozva van, hogy szívesen látják őket, bármikor felkereshetik az osztályt, ha segítségre van szükségük és ebben nem lesznek akadályoztatva.

A tanulmány fő kritikájaként a kutatók azt fogalmazták meg, hogy további kutatás szükséges annak kiszűrésére, hogy ez csak egyedi eset, vagy tényleg a beavatkozásnak köszönhetőek-e a pozitív eredmények. A szolgáltatások ugyanis nem minden esetben működnek ilyen jól és nem is mindig van elegendő forrás rájuk. Azonban egy jó példája volt annak, hogy hogyan tud a szegénység-tudatos kritikai szemlélet a mindennapi szervezeti gyakorlatban megvalósulni (Saar-Heiman et al. 2023).

A vidéki, kis településen működő iskolák helyzetét különösen fontos vizsgálat alá vetni, hiszen sok esetben ezeken a területeken alacsonyabb szinten teljesítenek a diákok és a bukás is fenyegeti őket. Vizsgálni kell azonban mind a családi, mind az iskolai intézményi kereteket. Egy amerikai tanulmány kiemelte, hogy a vidéki terekben élő családok jelentős hátrányban vannak a nem vidékiekkel szemben jövedelem és a szülők iskolázottságát illetően. Fontos eredmény még, hogy a vidéki iskolákra általában jóval kevesebb pénzügyi forrás jut, miközben a szegénységgel érintett gyermekeknek is magasabb a száma. Ezek alapján a vidéki terekben élő iskolás gyermekek előmenetelére nem csak az alacsonyabb állami ráfordítás van hatással, hanem a szülők kulturális tőkéje, a megfelelő otthoni és iskolai oktatási eszközök megléte vagy épp hiánya is. Ezen felül a testvérek száma is negatívan befolyásolja a tanuló iskolai eredményeit (Rosignano – Crowley 2001).

Egy másik tanulmány Hollandiában vizsgálta a falusi létesítmények és a társas terekhez való kötődés közötti kapcsolatot 2271 fős minta alapján. Ennek vizsgálatára azért van szükség, mert sok mindent elárulhat a hátrányos helyzetű gyermekek és családjaik beágyazottságáról és lehetőségeikről. Olyan indikátorokat igyekeztek megállapítani, amelyek a társas helyhez történő kötődést befolyásolhatják. A válaszadókat két csoportra osztották: városhoz közel élőkre és várostól távoli faluban élőkre. A kutatás során kiderült, hogy a távoli falvakban erősebb a társas helyekhez való kötődés, valamint a barátok és ismerősök száma is magasabb. Érdekes eredmény, hogy az általános iskolák, a kávézók és a szupermarketek jobban elérhetőbbek voltak ezen településeken, míg a városhoz közel lévőknel inkább a közösségi központok és a sportlétesítmények. Ezek közül a szupermarketek és a kávézók pozitívan befolyásolták a társas helyhez való kötődést, míg a közösségi tereknek, sportlétesítményeknek és az általános iskoláknak nem volt rá hatása, sőt utóbbinak negatív hatása volt a kötődésre. Azonban a tartózkodási idő hossza és a gyermekek megléte erős

³ Saját fordítás.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

kapcsolatot mutatott. Ezen kívül az alacsony iskolai végzettség és a jómód is erősebb kötődést feltételez (Gieling – Haartsen – Vermeij 2019).

Szakmai együttműködés Magyarországon

Magyarországon Rácz Andrea (2020) egyik tanulmánya írja le a hazai szociális munkát, annak helyzetét és végső soron mobilitásra gyakorolt hatását. A módszertana vegyes, hiszen kvalitatív és kvantitatív eszközöket is használ. Kvalitatív eszköze az interjú, amelyet szakemberekkel készített egyrészt a budapesti agglomerációban, másrészt az észak-magyarországi régió egyik hátrányos helyzetű kistérségében az összehasonlíthatóság miatt. Összesen 12 szakértői interjú született. Kvantitatív eszköz a kérdőív volt, amelyet mindkét területen 17 év alatti gyermeket nevelő családokkal töltöttek ki. Ezt kísérték rövid, félig strukturált interjúk is. Összesen 260 válszadó volt és 102 rövid interjú (Rácz 2020).

A szakemberek válaszaiból kiderül, hogy Magyarországon sok hiányosság és probléma lelhető fel a gyermekvédelmi rendszerben. Ilyen a kisebb, hátrányos helyzetű településeken lévő nem megfelelő hatékonyságú, minőségű és mennyiségű szolgáltatás, a halmozódó szociális problémák, a szegénység mélyülése, a magas esetszám, az eszköztelenség. Hasonló vidéki terekben a rendszer képtelen kezelni az alapvető szociális problémákat. Az iskolákban jellemző a bántalmazás, a hiányzások, ezt viszont a rendszer nem tudja megfelelő módon orvosolni, hiszen sokszor még az alapvető szolgáltatások is hiányoznak. Jellemző a források szűkössége, a kiszámíthatatlanság, a bizonytalan pályázati elérhetőség, azok hatékonyságatlansága. A kollégák körében magas a fluktuáció és a kiégés. Nem igazán jellemző a különböző szférák szakmai együttműködése sem, úgy, mint a civil vagy egyházi szervezetekkel való együttműködés. A kliensek is inkább informális kapcsolataikra építenek szükségleteik kielégítése céljából.

A családokat megkérdezve azt találták, hogy a rendszer sok esetben láthatatlan a hátrányos helyzetű családok számára. Egy-egy szolgáltatás létezéséről nem is tudnak, vagy ha igen, kevésbé veszik igénybe. Az is előfordul, hogy ha problémájuk van, nem tudják hova kell azzal fordulni, milyen szolgáltatások elérhetőek számukra. Alacsony a rendszerben dolgozókkal szembeni bizalom és hiányzik a rendszerszemlélet a családok támogatásában, így komplex támogatási formák nem valósulhatnak meg (Rácz 2020).

Budai István (2009) az interprofesszionális együttműködést vizsgálja a szociális segítség során. Ő inkább elméleti szemszögből közelíti meg a témát. Fogalomtisztázással kezdi a tanulmányt, amelyben leírja, hogy mit is értünk szociális munka alatt és mi a társadalmi szerepe, sőt külföldi példákat is hoz egy kis történetiséggel vegyítve. Ez után az interprofesszionális együttműködést írja körül a szakirodalom alapján. Az együttműködés lényegének szemléltetésére egy település példáját említi, ahol a

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

szervezetek, intézmények szakemberei együttműködnek. Így biztosítják a hosszan tartó projekteket, amelyek az ott élők életét javítják. Komoly szakmai együttműködésről van szó, amely során magas a szakmaiság szintje, egy ügyet több nézőpontból lehet szemlélni és együttes erővel képesek fellépni az ügy érdekében.

Három fő feltétele van az együttműködésnek. Az első, hogy minden abban részt vevő szakember alapos ismerettel rendelkezzen a szakmájáról és azzal azonosuljon. Ehhez kapcsolódóan viszont a társszakmák határaival és a szakmai átfedésekkel is tisztában kell lenni. Fontos szerepet játszik ezért a szakemberek közötti elfogadás, tisztelet és bizalom. A második lényeges elem a motiváció és a sikerélmények megléte. Ehhez pedig fontos, hogy legyen egy közös cél és a szakemberek rugalmasak legyenek. A harmadik feltétel a tradicionális hierarchia elvetése, helyette inkább a szakmai kompetenciákra épülő szereprendszer kialakítása. Az interprofesszionális együttműködések során nagyon fontos a folyamatos értékelés és elemzés a minőség fenntartása érdekében (Budai 2009).

Egy másik szerző az oktatáshoz és a kultúrához kapcsolódó közszolgáltatások elérhetőségét vizsgálja. Vizsgálatát az Abaúj térségben végezte, amely aprófalvas térség és ahol az alapvető közszolgáltatások biztosítása is problémás. Módszertanilag fontos megjegyezni, hogy az Abaúj térség közigazgatásilag hivatalosan nem létezik, hanem a Miskolci Egyetem egyik programja által lehatárolt terület, amely 24 hátrányos helyzetű településből áll. A kutatás során a szolgáltatások fizikai elhelyezkedését, mennyiségét, a helyi lakosság jövedelmi helyzetét és mobilitási potenciálját vizsgálta. A szerző először a közszolgáltatás fogalmának értelmezési kereteit írja le, amelyben kitér arra, hogy ez tudományterülettől függ. Ezen kívül a fő szervezési alapelveket, a vonatkozó szabályozást is tárgyalja (Kovács 2019).

A szerző kutatása során online is elérhető adatbázisok és alkalmazások használatával operált. A hozzáférhetőség mérésére Bennett-féle mérési módszert alkalmazott, amely egy összetett mutató. A két fő vizsgálati dimenzió az egyéni mobilitási potenciál és a közszolgáltatások földrajzi elhelyezkedése volt.

Az eredmények alapján kiderült, hogy a térségben 13 faluban semmilyen telephely nincs és az ott lakóknak utazniuk kell, ha óvodába, iskolába szeretnének eljutni. Az internettel való ellátottságot is vizsgálta a kutató, amely alapján elmondható, hogy nagy a térség elmaradottsága, jóval a megyei átlag alatt van. A közlekedési eszközökkel való ellátottság fontos tényező a mobilitás szempontjából. Azokon a településeken, ahol az intézményi ellátottság hiányos, a tömegközlekedési lehetőségek is limitáltak.

A komplexebb vizsgálat érdekében Kovács a Benett-féle eljárással egy összetett mutatórendszerben is elemezte az eredményeket. Ez alapján négy csoportra osztotta a településeket: központ, kedvező, hátrányos, halmozottan hátrányos. Megállapította, hogy nem összefüggő, egységes földrajzi területről beszélünk. Meglepő eredmény volt, hogy a legrosszabb kategóriába tartozó 4 település nem demográfia-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

ailag és közlekedésileg a leghátrányosabb helyzetű. Inkább a jövedelmi és gazdasági tényezők alapján azok (Kovács 2019).

Iskolai és iskolához kötődő hátránykompenzáció

A Szabó – Tóth – Molnár szerzőtrío (2021) a felzárkóztatás nehézségeit és a támogatás lehetőségeit vizsgálja. A szerzők kimondják, hogy az oktatás és az abba történő befektetés rendkívül fontos egy ország fejlődése és gazdasági teljesítőképessége szempontjából. A szerzők kitérnek az iskolarendszer méltányosságára is, amelyben Magyarország nem jár élen. Ennek indikátorai közé tartozik a szelektivitás, az iskolák közötti különbségek és a családi háttér hatása. Ezek alapján a hazai iskolák egyrészt konzerválják a társadalmi egyenlőtlenségeket, másrészt a családi háttér erősen befolyásolja a diákok tudását.

A kutatók kérdőíves módszerrel vizsgáloádtak, alanyaik olyan intézmények vezetői voltak, amelyek a kompetenciamérésen alacsony eredményt értek el. A kérdőív zárt és nyitott kérdéseket is tartalmazott. Két fő kérdésük az alacsony eredményesség okait, illetve a beavatkozás szükséges területeire vonatkozott. Végül 220 telep-
helyet választottak ki, amelyből 65 helyen kaptak választ.

Az eredményeket illetően elmondható, hogy a mintában az intézmények legtöbbje hátrányos helyzetű tanulókkal foglalkozik. Jelentős részük pedig a diákok motiválatlanságával és a fegyelemmel küzd.

Az alacsony eredményesség okait három szinten vizsgálták: tanulói, családi és intézményi. A megkérdezett pedagógusok szerint a tanulói szintű tényezők jelentik a legnagyobb problémát. Ilyen a diákok képességeinek fejlettsége, a tanulási motiváció és a tanulási technika. Második helyen a család hatása állt, azon belül is a szülők iskolával való kapcsolata. A vizsgálatban a legkevesebb problémát az intézményi szintű tényezők jelentették. Intézményi szinten a válaszokban megjelenik a pedagógusok leterheltsége és a pedagógushiány, mint probléma.

A beavatkozási, megoldási lehetőségeken belül a tanulók tantárgyi tudásának bővítését és a tanulókra fókuszáló lehetőségeket mondták legjelentősebbnek. Ilyen a szociális kompetenciák, a képességeik, a tanulási technikájuk és tanulási motivációjuk fejlesztése. Ezekből a tanulási motiváció fejlesztése bizonyult a legjelentősebbnek. A szülők bevonásának lehetősége már kevésbé jelent meg ezekhez képest. Azon beavatkozások közül, amely az iskolát célozza, az infrastruktúra fejlesztése volt a legnagyobb jelentőségű. A nyílt válaszokból kiderült, hogy a pedagógusok továbbképzése is fontos tényező lenne. Az infrastrukturális fejlesztések körében pedig a digitális infrastruktúra fejlesztését tartották a legfontosabbnak. A nyílt kérdőíves válaszokból kiderült az is, hogy a szülők támogatását, a szülők attitűdjeinek formálását is jelentősnek tartják (Szabó – Tóth – Molnár 2021).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

Az iskola körüli faluhoz kapcsolódva a Kiss-Vastagh szerzőpáros (2021) az iskolán kívüli hátránykompenzáló intézmények szerepét vizsgálta. Alapgondolata a tanulmánynak, hogy az iskolán kívüli felzárkóztatás sok esetben hatékonyabbnak bizonyul a hátrányos helyzetű gyermekek körében. Kevés olyan kutatás van azonban, ami ezeket az iskolán kívüli tevékenységeket és azok hátránykompenzáló hatását mutatja be szisztematikus módon. Így a kutatók egy ezt a célt szolgáló feltáró jellegű kutatást végeztek.

A szerzők kifejtik, hogy a hátrányos helyzetű diákok társadalmi közege miben és hogyan tér el a jobb háttérrel rendelkező társaiktól, melynek következtében a különbségekkel az iskolában is találkozhatnak készségeiket, tudásukat illetően. A hátrányok kompenzálására hivatottak létrejönni az iskolán kívüli programok és intézmények is. A két legelterjedtebb ilyen intézmény a tanoda és a közösségi ház, amelyek működési hátterét a tanulmány is ismerteti.

A kutatás során három adatfelmérést használtak fel. Az első az iskolai hátrányok kialakulásának okaira és a hátránykompenzáció eszközeire fókuszál Baranya megyében, míg a másik kettő a 31 leghátrányosabb helyzetű járásban működő felzárkóztató programok kompenzációs eszközeire. Kérdezték egyrészt a közösségi házak szakmai vezetőit, másrészt járási programok szakmai vezetőit.

A Baranya megyei szociális szakemberek három szakterületről kerültek ki: családsegítés és gyermekjólét, gyermekvédelem, pedagógiai szakszolgálat. A megkérdezettek az iskolai sikeresség elősegítésében a tanulói motiváció erősítését tartják leghatékonyabbnak. Ez viszont az egyik legnehezebb feladat és számos tényező van rá hatással, mint például az életkor. Második helyen a szülői készségek és kompetenciák erősítése áll.

A prevenciót, felvilágosítást inkább a család-és gyermekjólét területén dolgozók tartják hatéklynak, míg a pedagógusok alacsony értékelést adtak neki. Fontos még a diákok érzelmi-kompetenciájának növelése, a pedagógusok, szakemberek szakmai képzésének fontossága és a szülők és szakemberek közötti együttműködések erősítése. A szakemberek a klasszikus oktatási, nevelési és extrakurrikuláris intézményeket is értékelték a hátránykompenzálás szempontjából. A legerősebb hatása szerintük az óvodáknak van, majd a tanodáknak és az iskoláknak.

A közösségi házak, terek beágyazottsága még alacsonyabb szintű. Ezeket két csoport megkérdezése alapján elemzik. Az egyik a járási programok szakmai vezetői, a másik a házak vezetői. Összesen 61 ház került be a mintába. Ezek nagy részében a leggyakoribb tevékenységek a készségfejlesztő foglalkozások, a különböző ünnepségek, rendezvények, korrepetálás, önálló tanulási lehetőség és információszolgáltatás. Van olyan közösségi ház is, ahol társaskompetencia-fejlesztés, érzelmi kompetencia-fejlesztés, prevenció foglalkozás és pályaaorientációs foglalkozás is van. Vannak olyan tevékenységek is, amelyek kifejezetten a szülőket célozzák, mint a rendszeres információszolgáltatás, szociális tanácsadás, életvezetési foglalkozás. Ezek pedig kihatnak a gyermek iskolai előmenetelére. A családra ható szolgáltatás

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

még a tisztálkodási és mosási szolgáltatások, közös főzés. Ezeknél a gyermekeknél és fiataloknál a szabadidő eltöltése is kulcskérdés, amelyben szintén segíti őket a közösségi ház. Lehetőséget biztosítanak a szabadidő eltöltésére, amelynek lényege, hogy nyugodt, biztonságos környezetben, felnőttek felügyelete alatt teszik azt.

Arra a kérdésre, hogy melyik szolgáltatást ajánlanák legszívesebben, a válasz a készség, és az érzelmi kompetencia fejlesztés volt. Ezután következett a prevenció, a tanulást segítő és a társas kompetenciákat fejlesztő tevékenységek.

A szerzők legfőbb tanulságként kiemelik, hogy ahhoz, hogy ezek az iskolán kívüli intézmények hatékonyan tudjanak működni és feladatukat ellátni, meg kell találni a helyüket a közoktatási és a szociális intézményrendszer határterületein. Fontos lenne ezekkel az intézményekkel az együttműködés és a feladatmegosztás is (Kiss-Vas-tagh 2021).

Az alkoholizmus és szerhasználat hatásai a mentális egészségre

Ebben a fejezetben egy konkrét problémán – alkoholizmuson és szerhasználaton – keresztül mutatjuk be a gyermekeket és fiatalokat érintő mentális egészség témakörét. Amellett érvelünk, hogy a felzárkóztatásra és konkrét készségekre irányuló segítség mellett, a mentális egészséget célzó beavatkozásokra is szükség van.

A mentális egészség komplex szerepet játszik az egyének társadalmi esélyeiben és mobilitásában. Ennek az oka, hogy azok a tényezők, amelyek jelentősen alakítják a társadalmi mobilitást – mint például az oktatás és a munkaerőpiaci sikeresség – erőteljesen függhetnek az egyén mentális egészségétől (Arends 2015; O’Dea et al. 2014).

Ezen kívül a társadalomban való beágyazottság és a kapcsolati háló alakulása is kedvezőtlenül alakulhat amennyiben az egyén mentális egészségi nehézségekkel küzd (Sartorius 2003; Tran 2018). Ezért a mentális egészség nem csupán az egyén számára fontos, hanem a társadalom egészére is hatással van. Az egyének mentális egészsége elősegíti a társadalmi integrációt, a gazdasági stabilitást és a közösségek kohézióját.

Ennek következtében a szakpolitikai intézkedések célja, hogy a prevenció programok és a támogató rendszerek megerősítésével hozzájáruljanak ahhoz, hogy a mentális nehézségekkel küzdő egyének megfelelő támogatásban részesüljenek.

Az Európai Unióban a tagállamok eltérő stratégiákat követnek, de az egységes megoldások révén közös célokat határoznak meg, amelyek minden állampolgár számára elérhetővé teszik a mentális egészség javítását szolgáló támogatásokat. Ezek a közös irányelvek biztosítják, hogy minden tagállam hozzáférjen az unió szintjén elérhető forrásokhoz és programokhoz, ezáltal széles körű, összehangolt segítséget nyújtva a mentális egészség területén (Európai Bizottság 2023a).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

Ide sorolható az „EU az egészségért” 2023. évi munkaprogram keretében összesen 18,5 millió eurót különítettek el a mentális egészség előmozdítására és a mentális problémák megelőzésére. Ebből 6 millió euró támogatást a tagállami hatóságok közös fellépésére fordítanak, amelynek célja a mentális jellegű kihívások átfogó kezelése. További 4,5 millió eurót szánnak olyan projektek támogatására, amelyeket különféle érdekelt felek valósítanak meg a mentális egészség elősegítése és a mentális problémák prevenciója érdekében. A program kiemelt figyelmet fordít a különösen kiszolgáltatott csoportokra, beleértve a menekülteket, romákat. Valamint az Oroszország által Ukrajna ellen folytatott háború következtében az elmúlt években fokozott figyelem irányul az Ukrajnából érkezett, lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyekre (Európai Bizottság 2023b⁴, Európai Unió Tanácsa 2024)⁵.

A beavatkozás több szempontból is indokolt, számos kutatás bizonyította, hogy a sérülékeny csoportok mellett az Európai Unió tagállamaiban élő állampolgárok mentális egészsége támogatást igényel (Forsman et al. 2015; Borghini et al. 2020).

Az Eurobarometer mérései alapján az Európai Unió polgárainak közel fele (46%) tapasztalt érzelmi vagy pszichoszociális problémát az elmúlt egy évben, mint például depressziós vagy szorongásos érzéseket.

Az érintettek aránya jelentős eltéréseket mutat országonként: míg Dániában 34% számolt be ilyen problémákról, Litvániában ez az arány 69%-ra emelkedik, Magyarországon az arány pedig 59%. Különösen magas a mentális egészségügyi problémák előfordulása a fiatalabb korosztályokban: a 15–24 évesek 59%-a találkozott ilyen nehézségekkel, míg az 55 év feletteknél ez az arány 35% (Eurobarometer 2023).

A depresszió esetében fontos megemlíteni, hogy számos esetben jár együtt szerhasználattal és az alkoholproblémával, valamint ok-okozati összefüggés is megfigyelhető a két tünetegyüttes között, mutatott rá Berrada (2023), Churchill és Farrell (2017).

Az alkoholfüggőség és a depresszió között többféle kapcsolat létezik, amelyek gyakran párhuzamosan jelennek meg: az egyik lehetőség, hogy az alkoholfüggőség vezet depresszióhoz, mivel az alkoholfogyasztás önmagában is okozhat depressziós tüneteket – ez sok alkoholfüggő beteg esetében megfigyelhető. Egy másik esetben a depresszió áll a függőség hátterében, mivel a depresszióval küzdők közül sokan az alkoholhoz fordulnak. Gyakran előfordul, hogy személyiségzavarok is hozzájárulnak mindkét probléma kialakulásához, és az alkoholfüggők körülbelül 40%-ánál. Függetlenül attól, hogy a depresszió vagy az alkoholfüggőség jelenik meg először, a két probléma idővel felerősítheti egymást (Berrada et al. 2023) (Churchill – Farrell

⁴ https://health.ec.europa.eu/non-communicable-diseases/mental-health_hu#a-ment%C3%A1lis-eg%C3%A9szs%C3%A9g-el%C3%A9rhet%C3%A9s-kapcsolatos-projektek-finansz%C3%ADroz%C3%A1sa

⁵ <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2024/09/12/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-individual-sanctions-over-territorial-integrity-prolonged-for-a-further-six-months/>

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

2017). A számok tükrében, az Eurostat 2019-es adatai szerint az EU 15 éves és idősebb lakosságának 8,4%-a napi rendszerességgel fogyaszt alkoholt, míg 28,8% heti, 22,8% pedig havi gyakorisággal (Eurostat 2019).

Jelen tanulmány a kábítószer-függőség fogalmát használja, amelyet az American Psychiatric Association (2023) összetett állapotként definiál. Ebben az állapotban az egyén a negatív következmények ellenére is kontrollálatlanul fogyaszt szereket. A drogfogyasztás középpontba kerül az életében, és a drog utáni vágyakozás olyanira meghatározóvá válik, hogy károsan befolyásolja a mindennapi működését. Az egyének a használatot akkor is folytatják, ha tisztában vannak azzal, hogy súlyos problémákat okoz, vagy a jövőben okozhat (APA 2023).

A kábítószer függőség esetében, hasonlóan az alkoholfüggőséghez, erős ok-okozati összefüggés figyelhető meg a mentális betegségekkel, különösen a depresszióval (Churchill – Farrel 2017). Az EUDA (2024) jelentése kiemeli, hogy a kábítószerrel kapcsolatos problémák Európa-szerte jelen vannak, és számos országban súlyosbítanak egyéb társadalmi kihívásokat, mint például a hajléktalanság, a mentális zavarok és a fiatalkori kriminalitás. Nemzetközi szinten az alacsony és közepes jövedelmű országokban egyre súlyosabbá válnak a kábítószerrel összefüggő problémák. Továbbá megfigyelhető, hogy egyre több új, pszichoaktív anyag kerül forgalomba téves megjelöléssel vagy különböző keverékek formájában, ami jelentősen növeli a használat egészségügyi kockázatait, mivel a fogyasztók gyakran nem ismerik a szer összetételét és hatásait.

A függőséggel küzdők számának meghatározása nehézségekbe ütközik, mivel az adatok jelentős eltéréseket mutathatnak a különböző kábítószeres esetekben. Azonban számos kutatás rámutat arra, hogy a leginkább veszélyeztetett csoportot jellemzően a fiatal felnőttek alkotják, akiknél a szerhasználat és a függőség kialakulásának kockázata különösen magas (Lord 2005; Fodor 2015; Strashny 2014). Ez a jelenség az alkohol esetében is megfigyelhető: Jernigan (2001) szerint azok, akik fiatal korban kezdenek alkoholt fogyasztani, nagyobb eséllyel válhatnak alkoholistává. A következő fejezet olyan szakirodalmat tekint át, amely a fiatal korosztály szerhasználatának és alkoholfogyasztásának rizikótényezőit vizsgálja.

A célcsoport mentális egészsége az alkohol és szerhasználat tükrében

A 2000-es évek elején is megfigyelhető volt az európai tinédzserek körében a szerhasználat növekedése, különösen az alkohol- és drogfogyasztás terén (Hagmann 2001; Hibell et al. 1997).

A 2019-es ESPAD mérése szerint a serdülők alkoholfogyasztása továbbra is elterjedt jelenség, annak ellenére, hogy az elmúlt években csökkenő trend figyelhető meg. Az iskolások közel 79%-a próbált már alkoholt élete során, és csaknem 47%-uk számolt be az elmúlt hónapban történő fogyasztásról. Az alkoholfogyasztási szo-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

kások változásaihoz a nemzeti szintű szabályozások és prevenciók programok is hozzájárultak. Az adatok alapján a fiúk és lányok közötti különbség is mérséklődött (fiúk: 36%, lányok: 34%).

Kábítószeres esetében a tinédzserek 17%-a számolt be arról, hogy élete során legalább egyszer fogyasztott tudatmódosítót (ESPAD 2019). Aston (2015) szerint többféle kockázati tényező is összefüggésbe hozható a serdülők drogfogyasztásával. Ezek közé tartoznak a szülőkkel és tanárokkal való gyenge kapcsolat és családi problémák. Emellett a közösségi környezet hatásai, például a kábítószer hozzáférhetősége és a kortársak befolyása is lényeges szerepet játszanak (Aston 2015). A fiatalkori alkohol fogyasztásnak a mintái hasonló jellemzőkkel rendelkeznek. Yuen és munkatársai szerint (2020) a serdülők alkoholfogyasztásának későbbi kockázatai mérsékelhetők, ha a korai serdülőkorban figyelmet fordítunk a családi és szülői hatásokra, valamint a kortársak befolyására. Az eredmények szerint a korai alkoholfogyasztás és a serdülőkorban jelentkező erős ivás jelentősen növeli az alkohollal kapcsolatos egészségügyi kockázatokat, különösen azokhoz képest, akik később kezdik el, és mértékkel fogyasztanak alkoholt.

Mindezen tényezők minden serdülőt érintenek, azonban a hátrányos helyzetű fiatalok esetében ezek a kockázatok még inkább felerősödhetnek. A családi instabilitás, az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státusz, valamint a pszichés problémák – mint például a depresszió vagy a szorongás – sokkal gyakoribbak ezekben a csoportokban, és tovább növelhetik a szerhasználat esélyét. Az ilyen fiatalok gyakran olyan közösségi környezetben nőnek fel, ahol az alkohol és a drogok könnyen hozzáférhetők, a pozitív alternatívák pedig korlátozottak. Ennek következményeként a szerhasználat gyakran válik az egyik megküzdési móddá, különösen, ha a kortárs csoport is ezt az utat követi (EUDA 2020).

Ezt a folyamatot támasztja alá Pénzes (2016) vizsgálata, amely a roma közösségek területi elhelyezkedését és az ezekkel kapcsolatos szociális kihívásokat vizsgálta, beleértve a drogfogyasztás jelenségét is. A kutatás külön kitért arra, hogy az olcsó dizájner drogok, különösen súlyosan érintették a mélyszegénységben élőket, köztük a roma fiatalokat is. A drogok használatában területi eltérések mutatkoztak: a kisebb falvakban kevésbé volt elterjedt, míg a nagyobb városokban egyre inkább megjelent ezeknek a szerekeknek a fogyasztása. Ezen túl gyakori volt, hogy a nyugtatókat alkohollal keverték, ami komoly egészségügyi kockázatot jelentett. A kutatás adatai szerint már az általános iskolás korú roma gyerekek között is megfigyelhető volt a szerhasználat elterjedése (Pénzes 2016).

Perelman (2024) vizsgálata szerint az ESPAD 2019-es felmérés adatai alapján elemezték a 16 éves európai diákok szerhasználati mintáit. Az eredmények azt mutatták, hogy a rendszeres és problémás kannabiszhasználat gyakoribb volt a hátrányos helyzetű fiatalok körében. Ezen serdülők esetében jellemző volt az alacsonyabb szülői végzettség, valamint alacsonyabb szubjektív társadalmi státuszt érzékeltek.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

Wallace (2023) kutatása átfogó elemzést nyújt az Egyesült Királyságban megfigyelhető trendekről, különösen fókuszálva a hátrányos helyzetű fiatalok sajátos kihívásaira. Részletesen foglalkozik a drog- és alkoholfogyasztás alakulásával, valamint az ehhez szorosan kapcsolódó mentális egészség kérdéseivel. A kutatás hangsúlyozza, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok kiemelten veszélyeztetettek a szerhasználat szempontjából, amit súlyosbítanak a korlátozott hozzáférésű támogatási szolgáltatások és a növekvő társadalmi nyomás. Elemzésében Wallace hangsúlyozza a társadalmi és politikai változások hatásait, amelyek jelentős szerepet játszanak a hátrányos helyzetű fiatalok jólétének és szerhasználatának alakulásában. A jelentés rámutat, hogy a drog- és alkoholfogyasztás különösen súlyos mentális egészségügyi problémákat okoz, mint a depresszió, szorongás, önsértés és öngyilkossági gondolatok.

Az elmúlt évtized során jelentősen csökkent az ifjúsági mentális egészségügyi szolgáltatások finanszírozása, ami különösen hátrányos helyzetbe hozta ezeket a fiatalokat. A csökkent kapacitás és a hosszú várólisták miatt sok esetben nem jutnak időben segítséghez, ami tovább rontja a mentális egészséget és növeli a szerhasználat valószínűségét. Az iskolai problémák, például a lemorzsolódás és a gyakori hiányzások szintén szoros kapcsolatban állnak a mentális egészség állapotával. Ezek a fiatalok gyakrabban esnek ki az iskolából, ami tovább fokozza a társadalmi kirekesztettséget, növelve a deviáns viselkedés és a szerhasználat kockázatát.

A COVID-19 járvány jelentős mértékben súlyosbította a fiatalok mentális egészségi problémáit. A bezártság, a fokozódó szorongás és a bizonytalanság különösen súlyosan érintette a hátrányos helyzetű fiatalokat, akiknél már korábban is jelen voltak mentális problémák. Az izoláció és az online oktatás tovább növelte a depresszió és szorongás előfordulását, ami egyértelműen összefüggésbe hozható a szerhasználat emelkedésével (Wallace 2023).

Összegezve a serdülők körében tapasztalható magas szerhasználati arány, valamint a mentális egészségügyi problémák előfordulása világosan jelzi, hogy a preventív programok és szakemberek közvetlen bevonása kulcsszerepet játszanak a helyzet kezelésében. A hátrányos helyzetű fiatalok esetében különösen fontos a korai beavatkozás és az átfogó támogatás, hiszen náluk gyakran halmozódnak a kockázati tényezők, mint a családi instabilitás, az alacsony szocioökonómiai státusz és a pszichés problémák. Az iskolai környezet ebben a folyamatban kiemelt szerepet játszik, hiszen itt van lehetőség a fiatalok rendszeres és közvetlen elérésére.

Iskolai segítők szerepe

Az iskolai segítő szakemberek — ideértve a tanácsadókat, a speciális nevelési igényű tanárokat, a szociális munkásokat és a pszichológusokat — közötti együttműködés elengedhetetlen a tanulók mentális egészségének támogatásában. Az interdiszcipli-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

náris megközelítések különösen fontosak a hátrányos helyzetű és speciális nevelési igényű diákok esetében, akik fokozott kockázatnak vannak kitéve a mentális egészségi problémák kialakulása szempontjából. Az alábbiakban a tanulmány sorra vesz kutatási eredményeket és a hatékony intervenciók programok hatásait.

Az interdiszciplináris együttműködés előnyeit Drew és Gonzalez (2017) empirikus vizsgálatai is alátámasztják. Kutatásuk szerint a szakmaközi kooperáció pozitív hatást gyakorol a diákok mentális egészségére, különösen akkor, ha a családok bevonása is megtörténik a támogatási folyamatba. Ez a típusú multidiszciplináris együttműködés hozzájárul a tanulási nehézségek leküzdéséhez és a mentális problémák hatékony kezeléséhez, bár problémát jelent az időhiány, valamint a szerepek és felelősségek tisztázatlansága.

A hátrányos helyzetű tanulók esetében különösen fontos a célzott támogatás, mivel a csoport mentális nehézségei problémái gyakrabban és intenzívebben jelentkezhetnek. Knocińska és Frąckowiak (2016) lengyelországi kutatásuk során arra a következtetésre jutottak, hogy az iskolai pszichológusok és pedagógusok által nyújtott intervenciók jelentős mértékben javították a hátrányos helyzetű gyermekek érzelmi jólétét. Az egyéni és csoportos terápiás foglalkozások hozzájárultak a szorongás csökkentéséhez, valamint az érzelmi reziliencia növeléséhez. Továbbá, a szociális készségeket fejlesztő iskolai programok, mint a konfliktuskezelés és a stresszmenedzsment, javulást eredményeztek az önértékelésben és a társas kapcsolatokban. Emellett hasonlóan Drew és Gonzalez (2017) kutatásához ebben az esetben is a beavatkozások hatékonyságát jelentősen növelte a szülők bevonása.

A komplex, hosszú távú iskolai programok – mint például a DataPrev projekt – szintén figyelemre méltó eredményeket hoztak. Az ilyen jellegű intervenciók integrálták a szociális készségfejlesztést a tantervbe, továbbá a tanárok folyamatos képzését és a szülők aktív bevonását is biztosították. A kutatási eredmények szerint e programok szignifikánsan csökkentették a depressziót és a szorongást, miközben javították a diákok rezilienciáját, önbizalmát és tanulási motivációját (Smith et al. 2020).

A DataPrev mellett kiemelkedik a PROMEHS-program, amelyet hat európai országban (Horvátország, Görögország, Olaszország, Lettország, Portugália, Románia) valósítottak meg. A longitudinális kutatás több ezer diák szociális és érzelmi készségeit óvodás kortól középiskoláig. Az eredmények alapján a program szignifikánsan javította az önismeretet, az önmenedzsmentet és a társas készségeket. Ezenkívül növekedett a proszociális viselkedés, például az empátia és segítőkészség, miközben csökkent a szorongás és agresszió előfordulása. A hátrányos helyzetű tanulók körében tapasztalt nagyobb mértékű javulás azt mutatja, hogy az ilyen univerzális beavatkozások hatékony eszközök lehetnek a sérülékeny csoportok mentális egészségének előmozdításában (Cefai et al. 2022).

Nemzetközi összehasonlító adatok szintén azt igazolják, hogy az interdiszciplináris programok hatékonyak a viselkedési problémák kezelésében és a tanulási

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

eredmények javításában. Az Egyesült Királyság „Education Action Zones” programja például külső szakemberek bevonásával csökkentette a lemorzsolódást, míg Franciaország ZEP programjai kulturális érzékenységgel segítették a külföldi háttérrel rendelkező diákok integrációját, mérsékelve a kirekesztettség érzését. Az interdiszciplináris megközelítés különösen sikeresnek bizonyult, amikor a tanárok, pszichológusok és szociális munkások közösen, összehangoltan dolgoztak a diákok érdekében. A programok nemcsak a viselkedési problémák enyhítésében értek el eredményeket, hanem a szociális készségek fejlesztésében, a konfliktuskezelés javításában és a tanulási motiváció növelésében is.

Összefoglalva, a kutatási eredmények egyértelműen alátámasztják, hogy az iskolai szakemberek közötti együttműködés, valamint a célzott, átfogó intervenciók programok kiemelt szerepet játszanak a diákok mentális egészségének javításában. A multidiszciplináris megközelítések különösen hatékonyak a hátrányos helyzetű tanulók támogatásában, hozzájárulva rezilienciájuk növeléséhez, viselkedési problémáik csökkentéséhez és hosszú távú jólétük biztosításához (Weare 2011).

Összegzés

Tanulmányunkban részletesen körbejártuk az iskolai és segítő szakemberek, és az interdiszciplináris együttműködés témakörét. A szakirodalmi feldolgozás egyik legfőbb tanulsága, hogy nem elég pusztán a gyermek közvetlen környezetében lévő szakembereket bevonni. Ha valódi változást szeretnénk elérni, szükség van a szülők, a család aktív részvételére is a gyermek iskolai dolgaiban, legyen az a tanulással, vagy egyéb iskolai eseményekkel kapcsolatos.

Érdekes ezen kívül közösségi szinten gondolkodni, hiszen, mint az a tanulmányokból is kiderül, egy közösség tagjainak fejlesztése az egész közösségre hatással van. Másrészt közösség-specifikus programoknál lehetőség van valóban létező, releváns, az adott közösséget érintő problémákra reagálni.

A kutatási eredmények alapján nem elég pusztán a szakmai együttműködések elősegítése. Lényeges lenne a megfelelő forrásallokáció és hogy a szakemberek, akik egy-egy gyermek, család, közösség segítségével részt vesznek, megfelelő tudással, készségekkel és eszközkészlettel rendelkezzenek a hatékonyság érdekében. Emellett pedig elengedhetetlen, hogy a célcsoport valóban megtalálja azokat a lehetőségeket, amelyek őket hivatottak segíteni és rendelkezzen róluk elég információval.

Az iskolai környezet preventív potenciálja jelentős, hiszen lehetőséget teremt a pszichoszociális problémák korai felismerésére és célzott beavatkozások végrehajtására.

A kutatási eredmények szerint a szociális és érzelmi tanulásra fókuszáló programok, mint a PROMEHS, hatékonyan fejlesztik a diákok rezilienciáját, önismeretét és stresszkezelési képességeit. Ezen programok célzott gyakorlatai – például konflik-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

tuskezelési tréningek és kognitív viselkedésterápiás technikák – jelentősen csökkentették a negatív viselkedési formákat, mint az agresszió, valamint hozzájárultak a proszociális viselkedés, az empátia és a segítőkészség növekedéséhez.

Külön figyelmet érdemel a hátrányos helyzetű gyermekek csoportja, akik körében az ilyen típusú komplex, hosszú távú iskolai programok különösen eredményesnek bizonyultak. Az interdiszciplináris megközelítések révén a szakemberek hatékonyan képesek kezelni a függőségi problémákat és elősegíteni a mentális egészség helyreállítását. Ezáltal csökkenhet a szorongás és a depresszió előfordulása a leginkább sérülékeny csoportokban.

Összességében elmondható, hogy az iskolai prevenciós programok és a szakemberek közötti koordinált együttműködés nélkülözhetetlen szerepet játszik a mentális egészség védelmében. Ez különösen igaz azoknál a gyermekeknél, akik társadalmi és gazdasági hátrányokkal küzdenek. Az integrált programok sikeres példái alátámasztják, hogy az ilyen típusú beavatkozások hatékony eszközök lehetnek a függőségek kialakulásának megelőzésében és a mentális jóllét támogatásában.

Irodalom

- Adelman H. S. – Taylor L. (2006): *The school leader's guide to student learning supports: New directions for addressing barriers to learning*. Corwin Press.
- Anderson-Butcher D. – Lawson H. A. – Iachini A. – Flaspohler P. – Bean J. – Wade-Mdivanian R. (2010): Emergent evidence in support of a community collaboration model for school improvement. *Children & Schools*, 32(3): 160–171.
<https://doi.org/10.1093/cs/32.3.160>
- Arends I. (2015): *Fit mind, fit job: From evidence to practice in mental health and work*. OECD/ODCE.
- Aston E. V. (2015): Are risk factors for drug use and offending similar during the teenage years? *International Journal of Drug Policy*, 26(4): 396–403.
- Berrada H. – Chebli H. – Azraf F. – El Omari F. (2023): Depressive disorder comorbid with problematic alcohol use. *European Psychiatry*, 66(S1): S661–S662.
- Borghini A. – Seghieri C. – Brodo L. – Breschi M. (2020): Variations in use and access of mental health services in Europe. *European Journal of Public Health*, 30 165–1284.
- Budai I. (2009): Az interprofesszionális együttműködés és a szociális munka. *Esély*, 21(5): 83–114.
- Cefai C. – Camilleri L. – Bartolo P. – Grazzani I. – Cavioni V. – Conte E. – Ornaghi V. – Agliati A. – Gandellini S. – Tatalovic Vorkapic S. – Poulou M. – Martinsone B. – Stokenberga I. – Simões C. – Santos M. – Colomeischi A. A. (2022): The effectiveness

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

- of a school-based, universal mental health programme in six European countries. *Frontiers in Psychology*, 13, 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.925614>
- Churchill S. A. – Farrell, L. (2017): Alcohol and depression: Evidence from the 2014 health survey for England. *Drug and Alcohol Dependence*, 180, 86–92.
- Drew M. – Gonzalez, M. (2021): Making the time: Relationships among the school specialists. *School Community Journal*, 31(1): 171–204.
- Edwards O. W. – Mumford V. E. – Shillingford M. A. – Serra-Roldan R. (2007): Developmental assets: A prevention framework for students considered at risk. *Children & Schools*, 29(3): 143–153. <https://doi.org/10.1093/cs/29.3.145>
- Eurobarometer (2023): *Comprehensive approach to mental health*. https://health.ec.europa.eu/publications/comprehensive-approach-mental-health_en (Letöltés ideje: 2025.12.11.)
- Fodor M. – Sófi G. (2015): The dangers of drug career in young people. *Orvosi Hetilap*, 156(46):1843–1846.
- Forsman A. K. – Wahlbeck K. – Aarø L. E. – Alonso J. – Barry M. M. – Brunn M. ... – Värnik A. (2015): Research priorities for public mental health in Europe: Recommendations of the ROAMER project. *The European Journal of Public Health*, 25(2): 249–254.
- Gieling J. – Haartsen T. – Vermeij L. (2019): Village Facilities and Social Place Attachment in the Rural Netherlands. *Rural Sociology*, 84, 66–92. <https://doi.org/10.1111/ruso.12213>
- Hagmann M. (2001): Alcohol takes its toll on Europe's youth. *Bulletin of the World Health Organization*, 79(4): 380.
- Hibell B. – Andersson B. – Bjarnasson T. – Kokkevi A. – Morgan M. – Sabroe, S. (2000): *The 1999 ESPAD report: Alcohol and other drug use among students in 30 European countries*. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN).
- Jack G. (2005): Assessing the impact of community programmes working with children and families in disadvantaged areas. *Child & Family Social Work*, 10, 293–304. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2005.00379.x>
- Jernigan D. H. – World Health Organization. (2001): *Global status report: Alcohol and young people* (No. WHO/MSD/MSB/01.1). World Health Organization.
- Kiss M. – Vastagh Z. (2021): Hátránykompenzáció az iskolán kívül? Az extrakurrikuláris intézmények szerepe és megítélése a tanulmányi eredményesség és előmenetel szempontjából. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 11(2): 96–121. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.2.96>
- Knocińska A. – Frąckowiak P. (2016): Polish psychological and help system beside social exclusion of children and youth. In: Knocińska A. – Frąckowiak, P. – Jabłońska-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

- ka S., (eds): *Selected areas of social exclusion in the countries of Central-Eastern Europe* (pp. 43–53). University of Hradec Králové.
- Kovács Cs. J. (2019): A nevelési-oktatási és kulturális közszolgáltatások elérhetőségének vizsgálata az Abaúji térségben. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16(2).
- Katherine Weare, Melanie Nind, Mental health promotion and problem prevention in schools: what does the evidence say?, *Health Promotion International*, 26(1) i29–i69. <https://doi.org/10.1093/heapro/dar075>
- O’Dea B. – Glozier N. – Purcell R. – McGorry P. D. – Scott J. – Feilds K. L. – ... – Hickie I. B. (2014): A cross-sectional exploration of the clinical characteristics of disengaged (NEET) young people in primary mental healthcare. *BMJ Open*, 4(12): e006378.
- Patalay P. – Gondek D. – Moltrecht B. – Giese L. – Curtin C. – Stanković M. – Savka N. (2017): Mental health provision in schools: Approaches and interventions in 10 European countries. *Global Mental Health*, 4, e10.
- Perelman J. – Ribeiro M. – Alves J. – Palladino C. (2024): Unequal cannabis use among European adolescents: The mediating role of perceived access and risk. *European Journal of Public Health*, 34(Supplement_3), ckae144.936. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckae144.936>
- Pénzes J. (2016): A cigányság területi-települési viszonyai Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben. In: Szilágyi J. – Pénzes J. (szerk.): *Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében*. Partium Kiadó, Oradea. 9–47.
- Pratta E. M. M. – Santos M. A. D. (2013): Risk factors for alcohol use in the life and in the year among high school teenagers. *SMAD. Revista Eletrônica Saúde Mental Álcool e Drogas*, 9(1): 18–24.
- Rác A. (2020): A szociális munka intervencióinak hatása a társadalmi mobilitásra és immobilitásra. In: *Mobilitás és immobilitás a magyar társadalomban*. Társadalomtudományi Kutatóközpont. 1–26.
- Roscigno V. J. – Crowle M. L. (2001): Rurality, Institutional Disadvantage, and Achievement/Attainment. *Rural Sociology*, 66, 268–292. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.2001.tb00067.x>
- Saar-Heiman Y. – Nahari M. – Krumer-Nevo M. (2023): Critical social work in public social services: Poverty-aware organizational practices. *Journal of Social Work*, 23(3): 503–521. <https://doi.org/10.1177/14680173221144204>
- Sartorius N. (2003): Social capital and mental health. *Current Opinion in Psychiatry*, 16, S101–S105.
- Szabó F. D. – Tóth, E. – Molnár E. D. (2021): A felzárkóztatás nehézségei és támogatásának lehetőségei a gyengén teljesítő iskolákban: Egy kérdőíves vizsgálat eredményei. *Iskolakultúra*, 31, 3–25. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2021.01.3>

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Falusi kisiskolák és hátrányos helyzet...

- Taliaferro J. D. – DeCuir-Gunby J. – Allen-Eckard K. (2009): "I can see parents being reluctant": Perceptions of parental involvement using child and family teams in schools. *Child & Family Social Work*, 14, 278–288.
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2008.00594.x>
- Tran I. R. (2018): Improving mental health through social support: building positive and empowering relationships. *Journal of mental health (Abingdon, England)*, 27(3): 289. <https://doi.org/10.1080/09638237.2017.1417571>
- Wilkinson A. L. – Halpern C. T. – Herring A. H. (2016): Directions of the relationship between substance use and depressive symptoms from adolescence to young adulthood. *Addictive Behaviors*, 60, 64–70.
- Yuen W. S. – Chan G. – Bruno R. – Clare P. – Mattick R. – Aiken A. – Boland V. – McBride N. – McCambridge J. – Slade T. – Kypri K. – Horwood J. – Hutchinson D. – Najman J. – De Torres C. – Peacock A. (2020): Adolescent Alcohol Use Trajectories: Risk Factors and Adult Outcomes. *Pediatrics*, 146(4): e20200440.
<https://doi.org/10.1542/peds.2020-0440>
- Zay D. (2005): Preventing School and Social Exclusion: A French–British Comparative Study. (2005). *European Educational Research Journal*, 4(2): 109–120.
<https://doi.org/10.2304/eerj.2005.4.2.3>